

Νίκος Σιδέρης

**ΔΥΝΑΜΗ
ΚΑΙ ΒΙΑ
ΣΤΗΝ
ΕΦΗΒΕΙΑ**

Μια στρατηγική για γονείς
και παιδαγωγούς

ΜΕΤΑΙΧΜΙΘ

Περιεχόμενα

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Η επιτακτική ανάγκη και το όνειρο..... 9

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ.....17

ΒΑΣΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ.....17

ΕΦΗΒΟΣ: ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΕΝ ΠΟΙΗΣΕΙ.....20

ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΑΥΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ.22

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΕΓΓΥΗΣΗ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ24

ΕΦΗΒΙΚΗ ΥΠΑΡΞΙΑΚΗ ΒΕΒΑΙΟΤΗΤΑ: ΠΟΙΟ ΘΕΜΕΛΙΟ;27

ΤΟ ΔΙΔΑΓΜΑ ΤΟΥ ΜΑΚΙΑΒΕΛΙ.....31

Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΥΤΑΠΑΤΗ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ35

ΟΤΑΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΑΙΣΘΗΣΗ ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΟΣ ΑΓΑΠΗΣ.....49

ΠΑΡΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΤΟΥ ΙΔΕΩΔΟΥΣ «ΔΥΝΑΜΗ».....57

ΒΙΑ, Η ΕΥΚΟΛΗ ΔΥΝΑΜΗ62

ΒΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ: ΡΙΖΕΣ ΚΑΙ ΑΡΔΕΥΤΗΡΕΣ.....66

ΤΟ ΠΡΟΣΗΜΟ ΤΗΣ ΒΙΑΣ.....84

ΤΟ ΡΟΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΒΙΑΣ86

ΤΟ ΤΡΙΓΩΝΟ ΤΟΥ ΚΑΚΟΥ.....98

ΣΑΓΗΝΗ ΤΟΥ ΚΑΚΟΥ ΣΤΟ ΚΕΝΟ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ.....	100
ΑΠΑΡΝΗΣΗ ΚΑΙ «ΑΘΩΑ ΑΝΟΜΙΑ» ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ.....	110
ΔΥΝΑΜΗ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ: ΠΑΡΑΓΝΩΡΙΣΗ, ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΚΑΙ ΖΗΤΟΥΜΕΝΟ	114
BULLYING: ΜΙΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΑΘΕΜΙΤΗΣ ΒΙΑΣ.....	117
Η ΠΥΡΗΝΙΚΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΒΙΑΣ	124
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	127
ΚΑΙ ΟΜΩΣ ΝΙΚΙΕΤΑΙ!	129
ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ: ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ	130
ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΜΑΧΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ...	134
ΤΟ ΚΛΕΙΔΙ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ.....	136
ΥΠΑΡΧΕΙ ΑΝΤΙΔΟΤΟ ΣΤΟΝ ΠΕΙΡΑΣΜΟ ΤΗΣ ΔΥΝΑΜΗΣ;.....	138
ΕΝΑ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΑΝΤΙΔΟΤΟ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΙΚΗ ΒΙΑ.....	163
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ	127
ΥΠΕΡΗΡΩΕΣ: ΤΟ ΜΥΣΤΙΚΟ ΥΠΕΡΟΠΛΟ	173
ΓΙΑ ΜΙΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΕΝΥΠΑΡΧΟΝΤΟΣ	198
ΚΑΙ ΠΟΣΟ ΕΙΝΑΙ ΕΦΙΚΤΟ ΟΛΟ ΑΥΤΟ;	201

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Η επιτακτική ανάγκη και το όνειρο

Η βία στον κόσμο των σημερινών εφήβων, με προσεκβολές και στον κόσμο των παιδιών, κατέχει περίοπτη πλέον θέση στο προσκήνιο του κοινωνικού βίου, των πολιτικών προτεραιοτήτων και των ερευνητικών δραστηριοτήτων πολλών ειδικών. Πέρα από τη διάδοσή της, ειδοποιό γνώρισμά της, που τη διαφοροποιεί ανησυχητικά, είναι η απόλαυση του κακού ως δεσπόζουσας του φαινομένου. Για τις μορφές και τις διαστάσεις της έχουν γραφτεί ήδη πολλά* και ειπωθεί ακόμη περισσότερα. Ως προς τους μηχανισμούς της, βρισκόμαστε ακόμη στα πρώτα στάδια έγκυρων αναπαραστάσεών της. Πολύ περισσότερο απέχουμε από την επεξεργασία επιχειρησιακών μοντέλων, που θα επέτρεπαν την αντιμετώπισή της σε ικανοποιητικό βαθμό και, μάλιστα, χτυπώντας το κακό στη ρίζα του.

Ασχολούμαι με το ζήτημα της βίας των ανηλίκων, ιδίως με τη μορφή του bullying, εδώ και πολλά χρόνια. Η προσέγγισή μου ως προς αυτό συνοψίζεται στον τίτλο του βιβλίου μου που κυκλοφόρησε το 2016, *Bullying: Και όμως νικιέται!*** Η θέση μου

* Για μια εμπεριστατωμένη ανασκόπηση, βλέπε Β. Αρτινοπούλου κ.ά., *Σχολικός εκφοβισμός – Θεωρία, έρευνα και πρακτικές* (Διάδραση, 2023).

** Με συμβολή και της Δ. Γιαννακοπούλου και του Π. Χαραμή, εκδόσεις Μεταίχμιο.

αναλύεται εκεί εκτενώς σε τρία επίπεδα: Πρώτο, μηχανισμοί που ευνοούν την εκδήλωση του bullying. Δεύτερο, κριτική της υπάρχουσας στρατηγικής θεώρησης του θέματος και περιγραφή μιας εναλλακτικής στρατηγικής, η οποία δεν θα βασίζεται στην άμυνα, αλλά στην επίθεση, που στόχο έχει να χτυπήσει το κακό στη ρίζα του. Αυτή η ρίζα έχει ως πυρήνα της τη φανταστική σαγήνη που ασκεί το bullying όχι μόνο στους δράστες, αλλά και στους θεατές και, ακόμη πιο ανησυχητικά και εύγλωττα, στα ίδια τα παιδιά-στόχους αυτής της κακοποιητικής συμπεριφοράς.* Τρίτο, ένα πλήθος τεχνικών και οδηγιών, άμεσα εφαρμόσιμων στο σχολείο και το σπίτι, που προωθούν την προτεινόμενη νέα στρατηγική.

Καθώς συσσωρεύονται η απογοήτευση από την ανεπάρκεια των μέχρι τώρα παρεμβάσεων, η ανησυχία για την επέκταση του φαινομένου και η απορία για τους λόγους αυτής της αστοχίας, ολοένα πιο συχνά μου ζητούν να εκθέσω τη θεώρησή μου για το θέμα. Επίσης, και δική μου αίσθηση είναι ότι, αν δεν υπάρξει ριζική αλλαγή παραδείγματος, τρόπου θεώρησης, στρατηγικής και τακτικής απέναντι στην απειλή αυτή, θα προκύψουν σημαντικές, ίσως και ανεπανόρθωτες, ζημιές και απώλειες για τα παιδιά, τους μεγάλους, την κοινωνία και τον πολιτισμό μας. Έτσι αποφάσισα να επανέλθω στο θέμα, δημοσιεύοντας αυτό το βιβλίο.

Εδώ επικαιροποιώ και αναπτύσσω περαιτέρω τη θεώρησή μου και τις προτάσεις μου για τη θέση της δύναμης και της βίας στην εφηβεία. Το κείμενο έχει λογική και μορφή εγχειριδίου, και

* Βλέπε τα δύο προαναφερθέντα βιβλία (σημειώσεις 1, 2).

εστιάζει στη σχολική βία και στο bullying,^{*} με απτή τη στόχευση της άμεσης εφαρμογής κάποιων παραδειγματικών ιδεών στην πράξη. Απευθύνεται σε όλους όσοι επιτελούν παιδαγωγική λειτουργία: πρωτίστως στους γονείς, στους παιδαγωγούς και τους δασκάλους κάθε βαθμίδας, αλλά και στους ειδικούς ψυχικής υγείας, στους διαμορφωτές του δημόσιου λόγου και των συλλογικών αναπαραστάσεων, καθώς και στους υπεύθυνους χάραξης πολιτικών σε πολλά επίπεδα.

Το κείμενο είναι σαφές, ευανάγνωστο και εύληπτο από κάθε ενδιαφερόμενο. Ακολουθεί το υπόδειγμα του δοκιμίου, με περιορισμό των υποσημειώσεων στο ελάχιστο. Οι ειδικοί θα καταλάβουν ποιες θεωρητικές επεξεργασίες, άλλων ή δικές μου, υπόκεινται των θέσεων που παρουσιάζονται. Παράλληλα, οι μη ειδικοί δεν θα χρειαστεί να κάνουν μεταπτυχιακό για να προχωρήσουν τρεις σελίδες παρακάτω, σε ένα κείμενο στόχος του οποίου είναι όχι μόνο να κατανοήσουμε τον κόσμο, αλλά να τον αλλάξουμε^{**} – τουτέστιν, να εξοπλιστούμε με εργαλεία προορισμένα για εφαρμογή στην πράξη.

Η εφηβική βία είναι φαινόμενο πολύπλοκο, ανησυχητικό και δύσβατο, τόσο στην κατανόηση όσο και στην κατανίκησή του. Ωστόσο, η ίδια η πολυπλοκότητα του φαινομένου είναι και η αχίλλειος πτέρνα του. Επειδή σε κάθε πολύπλοκο σύστημα δεν είναι ανάγκη να τροποποιήσεις όλες τις ρυθμίσεις του και τις

* Δεν επεκτείνεται αναλυτικά στην εξωσχολική εφηβική βία, στις συμμορίες ανηλίκων κ.λπ.

** Αρύομαι του Μαρξ την ενδέκατη από τις *Θέσεις πάνω στον Φόιερμπαχ*.

παραμέτρους του για να μεταβληθεί η λειτουργία του προς την επιθυμητή κατεύθυνση. Κατά κανόνα, αρκεί να παρέμβεις και να ελέγξεις ένα ή οπωσδήποτε λίγα στοιχεία του (που εύγλωττα αποκαλούνται «οδηγά στοιχεία») για να επιτύχεις τροποποίηση της συμπεριφοράς του όλου. Για παράδειγμα, η ισχυρότερη βόμβα απενεργοποιείται αν απλώς εξουδετερώσεις τον πυροκροτητή της. Αυτή η συστημική επιστημολογία είναι ένας βασικός πυλώνας της στρατηγικής σκέψης και θεώρησης που εκτίθενται εδώ.

Με δεδομένη την ανεπαρκή απόδοση των μέχρι τώρα προσεγγίσεων, προκύπτουν τρία πορίσματα:

Πρώτο, οι μέχρι τώρα προσεγγίσεις δεν θα γίνουν πιο αποδοτικές απλώς επιχειρώντας περισσότερο από το ίδιο. Χρειάζεται το λιγότερο συμπλήρωσή τους και ενδεχομένως αναθεώρηση του πεδίου και του τρόπου εφαρμογής τους.

Δεύτερο, νέες ιδέες και προσεγγίσεις είναι αναγκαίες και επιθυμητές. Αυτές μπορεί να είναι είτε μετεξέλιξη καλών πρακτικών που ήδη έχουν δοκιμαστεί είτε καινοτόμες, ίσως και ρηξικέλευθες θεωρήσεις, αναλύσεις, στρατηγικές και τακτικές.

Τρίτο, η επεξεργασία και εφαρμογή νέων, ιδίως εναλλακτικών στρατηγικών, είναι αναμενόμενο ότι θα συναντήσουν αντιστάσεις. Οι αντιστάσεις στην αλλαγή είναι νόμος σε κάθε σύστημα, πόσο μάλλον σε θέματα τόσο φορτισμένα όπως η βία στην εφηβεία. Η εκδήλωση τέτοιων αντιστάσεων είναι φαινόμενο και ανθρώπινο, λόγω ναρκισσισμών και παθών που δοκιμάζονται, όσο και συστημικό, λόγω δυνάμεων ομοιοστασίας και αδράνειας των δομών και λειτουργιών που ήδη είναι εγκατεστημένες στο σύστημα, ενίοτε ως κυρίαρχες.

Χαρακτηριστικά, ο Νικολό Μακιαβέλι συνοψίζει το θέμα της εκδήλωσης αντιστάσεων στην αλλαγή ως εξής:

«Πρέπει να θεωρήσουμε ότι δεν υπάρχει πράγμα πιο δύσκολο να το χειριστείς, πιο αμφίβολο να το επιτύχεις και πιο επικίνδυνο να το κουμαντάρεις από το να θέλεις να εισαγάγεις νέους θεσμούς. Όποιος θέλει να τους εισαγάγει έχει εχθρούς του όλους εκείνους οι οποίοι ωφελούνται από τους παλιούς θεσμούς, και χλιαρούς υπερασπιστές του όλους εκείνους που προβλέπεται να ωφεληθούν από τους νέους θεσμούς. Αυτή η χλιαρότητα γεννιέται εν μέρει από τον φόβο των αντιπάλων, οι οποίοι έχουν τους παρόντες νόμους με το μέρος τους, και εν μέρει από τη δυσπιστία των ανθρώπων, οι οποίοι δεν πιστεύουν στ' αλήθεια στην επιτυχία των πολιτικών καινοτομιών, αν πρώτα δεν το εξακριβώσουν σίγουρα μέσα από την εμπειρία τους. Γι' αυτόν τον λόγο, όσοι είναι εχθροί κάθε φορά που βρίσκουν ευκαιρία να επιτεθούν το κάνουν με το πάθος των φανατικών. Οι άλλοι, δε, μόνο χλιαρά υπερασπίζονται τους νεοσύστατους θεσμούς. Έτσι, λοιπόν, μαζί με εκείνους και ο ηγεμόνας ο ίδιος διατρέχει τον κίνδυνο να μην τα καταφέρει».*

Όμως, παρά τις αντιστάσεις στην αλλαγή, τα πράγματα διαρκώς αλλάζουν – άλλοτε προς το καλύτερο, άλλοτε προς το χειρότερο, συνήθως ανάμεικτα. Σε κάθε περίπτωση, για κάθε καινοτόμο προσέγγιση στο θέμα της εφηβικής βίας καλό θα ήταν να ισχύει το ρηθέν από τον Ιησού «ουκ ήλθον καταλύσαι, αλλά

* Ο ηγεμόνας, κεφάλαιο 6 (απόδοση Ν.Σ. από το ιταλικό πρωτότυπο).

πληρώσαι» (Ματθ. 5.17). Κάθε καλή πρακτική συνεχίζει να έχει τη θέση της ακόμη και αν το τοπίο της παρέμβασης μετασχηματιστεί από νέες προσεγγίσεις, οι οποίες κρίνονται απαραίτητες.

Το βιβλίο υποδιαιρείται λογικά σε τρία μέρη:

- Στο **πρώτο μέρος** αναλύονται η δέσμη αιτιών που γεννούν και τρέφουν τη βία στην εφηβεία, καθώς και οι μηχανισμοί που διαμορφώνουν και υποστηρίζουν αυτή τη συμπεριφορά. Οι αναλύσεις συγκλίνουν στην ανάδειξη του κεντρικού μηχανισμού του φαινομένου, που αποκαλώ «η πυρηνική αντίδραση της βίας».
- Στο **δεύτερο μέρος** εκτίθενται η λογική, ο στόχος και η γενική φιλοσοφία της προτεινόμενης νέας στρατηγικής προσέγγισης, που άξονάς της είναι η αποδόμηση της νοσηρής σαγήνης την οποία ασκούν η δύναμη και η βία στους εφήβους.
- Στο **τρίτο μέρος** αναδεικνύονται οι μεγάλες όσο και αγνοημένες δυνατότητες αξιοποίησης του παιδαγωγικού θησαυρού που αντιπροσωπεύει η λατρεία των παιδιών και των εφήβων για τους υπερήρωες και για το ιδεώδες του ιπποτισμού το οποίο ενσαρκώνουν αυτές οι μορφές.

Και στην Ελλάδα, η μάλλον απογοητευτική εμπειρία και η ζοφερή πρόγερση του μέλλοντος ήδη μας υποχρεώνουν να ξανασκεφτούμε όσα κάναμε και να αναζητήσουμε εναλλακτικές κατευθύνσεις. Σ' αυτή την προοπτική εντάσσεται και το παρόν δοκίμιο. Η υποδοχή των βασικών ιδεών του στο πλαίσιο ομιλιών σε σχολεία υπήρξε τέτοια, που ενίσχυσε σημαντικά τη δική μου διάθεση να παρουσιάσω αυτή τη συστηματική προσέγγιση και με τη μορφή βιβλίου.

Το έργο αυτό αφιερώνεται στους γονείς και τους δασκάλους, που σηκώνουν το κύριο –πικρό– φορτίο ως προς τη σχολική βία και γενικότερα τη βία των εφήβων και των ανηλίκων, αλλά δεν θέλουν να το βάλουν κάτω. Αντέχουν και τολμούν ακόμη να σκέφτονται, μέχρι και να ονειρεύονται ότι στα παιδιά μας αξίζει ένας κόσμος πιο ανθρώπινος, αλλά και ότι στον κόσμο μας αξίζουν παιδιά που είναι άνθρωποι. Και θέλουν να στοχαστούν νέους δρόμους προς αυτό το όραμα, συμβάλλοντας όσο καλύτερα μπορούν στο έργο αυτό, το οποίο *άξιον εστί*.

Νίκος Σιδέρης
Πρωτομαγιά 2024

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΒΑΣΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Οι καλές απαντήσεις προϋποθέτουν τη διατύπωση πρόσφορων ερωτημάτων. Στο πλαίσιο του παρόντος βιβλίου, αυτά είναι τα εξής:

Γιατί οι έφηβοι σαγηνεύονται από τη δύναμη; Γιατί μαγεύονται από την άνομη βία, όπως στο bullying; Πώς θα μπορούσαμε να αποδομήσουμε αυτό το μοιραίο δίπολο που τρέφει και τρέφεται από την απόλαυση του κακού; Πώς θα μπορούσαν η λατρεία των υπερηρώων και ο ιπποτισμός που αυτοί ενσαρκώνουν, έτσι όπως ήδη ενυπάρχει στην ψυχή των παιδιών και των εφήβων, να πλαισιώσουν και να υπερβούν αυτόν τον διπλό πειρασμό; Πόσο οι μεγάλοι, εκπαιδευτικοί και γονείς, αξιοποιούν αυτή την πολύτιμη παιδαγωγική δυνατότητα;

Πολύχρονη μελέτη, από τη μια, μαζί με την αδήριτη κραυγή των γεγονότων οδηγούν σε μια ρηξικέλευθη προσέγγιση σε αυτά τα θέματα και σε απαντήσεις άμεσα εφαρμόσιμες στην τάξη και στο σπίτι.

ΕΦΗΒΟΣ: ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΕΝ ΠΟΙΗΣΕΙ

Ο έφηβος είναι υποκείμενο εν ποιήσει, και με τις δύο σημασίες του όρου:

Πρώτο, ακόμη και αν αγνοεί ποιο είναι το όνομα αυτού που κάνει, ο έφηβος βιώνει ποιητικά τον κόσμο: Με φαντασία και πάθος, αναζητώντας μεταφορικές σκηνές και επιφάνειες προβολής των αισθημάτων του, ανοιχτός στην πρακτική της υποκειμενικής σημασιοδότησης και της ποιητική αδεία μεταποίησης της πραγματικότητας* – ακόμη και αν αυτή η ποιητική αίσθηση συχνά παραπλέει ή εξοκέλλει στα νερά του εφιάλτη. Και μόνο η καθοριστική παρουσία της μουσικής, και ιδίως του τραγουδιού, στη ζωή τους τεκμηριώνει αυτή την οργανική σύνδεση της σημερινής εφηβείας με την ποιητική αίσθηση του κόσμου και της ύπαρξης των εφήβων.

Όντως, οι έφηβοι συνεχώς ακούνε μουσική, παίζουν μουσική, συνθέτουν μουσική, μιλούν για μουσική, τρέχουν σε συναυλίες... μέχρι που ταυτοποιούνται μέσω της μουσικής («ροκάς», «μεταλάς» κ.τ.ό.). Ο ανεξάντλητος, βαθύς και περιεκτικός κόσμος της μουσικής είναι προνομιακό πλαίσιο –αγκαλιά και μαζί ενισχυτής και μετασχηματιστής– παθών και πιέσεων που δεν χωρά ο νους του εφήβου. Αρκεί να αναλογιστούμε για μια στιγμή το αδιανόητο μείγμα που μέσα του τσαλαβουτάει ο σημερι-

* Για όσους θεωρούν ότι οι έφηβοι δεν μιλάνε «γιατί δεν έχουν τίποτε να πουν», παραπέμπω στο βιβλίο μου *Και όμως μιλάνε – Έφηβος λόγος* (Κασιανιώτης, 2η έκδοση, 2011).

νός έφηβος: ρομαντισμός και κυνισμός, επιζήτηση του θρίλερ και αποφυγή της πικρής όψης των πραγμάτων, απαίτηση για αλήθεια και παραμύθια στο διαδίκτυο, αναζήτηση απαντήσεων και δυσχερέστατη σχέση με την ακριβολογία. Αυτά και άλλα τόσα απροσδόκητα και αντιφατικά χαρακτηρίζουν, όλα μαζί ταυτόχρονα και αλληλομπλεγμένα, την εφηβική εμπειρία, το εφηβικό φαντασιακό, τον εφηβικό λόγο, την εφηβική συμπεριφορά. «Υποκείμενο υπό κατασκευήν χαμένο στην ποίηση» – αυτή η διατύπωση μάλλον αποδίδει εναργώς το βίωμα των εφήβων.

Δεύτερο, ο έφηβος υπόκειται σε πολλαπλές και όχι πάντα εναρμονισμένες –συχνά δε αντιφατικές– διεργασίες ποίησης, ήτοι κατασκευής της υποκειμενικότητάς του – όπου ως υποκείμενο νοείται ένα ανθρώπινο πλάσμα που βιώνει, επιθυμεί και πράττει για λογαριασμό του, χωρίς να αρνείται τον κόσμο: Ένας άνθρωπος που έχει επαρκώς εναρμονίσει τα «θέλω» του με τη λογική των πραγμάτων, τις φαντασιώσεις του με τον κανόνα του παιχνιδιού, συγκροτούμενος έτσι ως αυτόνομο, επιθυμούν και ηθικό υποκείμενο.

Και οι δύο αυτές όψεις του υποκειμένου εν ποιήσει συγκλίνουν στον τυπικά εφηβικό τρόπο ύπαρξης, όπου τρομακτικές αλήθειες συνυπάρχουν με τις πιο έξαλλες φρεναπάτες και όπου ισχυρές δόσεις παντοδύναμου σουρεαλισμού καλούνται να συμπλέουν με χείμαρρους απόγνωσης μπροστά στη βιωμένη πίεση της πραγματικότητας.

ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΑΥΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ

Δύο μείζονες πηγές της δυστροφίας, της δυστοπίας και της δυσφορίας που διακατέχουν την εφηβεία είναι η ασταθής εικόνα του σώματος και η ασαφής εικόνα του εαυτού του εφήβου.

Με απλά λόγια, στην εφηβεία ζητείται απάντηση στα ερωτήματα: «Πώς είμαι;» «Ποιος είμαι;» «Τι θέλω;» «Πού πάω = πού θέλω και πού μπορώ να πάω;» «Τι θέση μπορεί να βρεθεί στον κόσμο για εμένα;» «Μ' αγαπούν;» «Πώς ν' αγαπηθώ;» «Πώς ν' αγαπήσω;». Ερωτήματα καθολικά, πανανθρώπινα, με απαντήσεις που δεν είναι πάντα τόσο ευχερείς, ούτε τόσο καλόδεχτες... Ωστόσο, στην εφηβεία, αυτά τα ερωτήματα αποκτούν εκρηκτικές διαστάσεις, ενώ παράλληλα αλλάζουν μορφή κάθε δεύτερη μέρα, καθώς διαπλέκονται με καθρεφτίσματα, ταυτίσεις, προσωρινές εκδοχές Ιδεώδους Εγώ και ρευστές, έως και διαφεύγουσες εκδοχές Ιδεώδους τού Εγώ.* Συχνά αντιφάσκουν και αλληλοαναιρούνται. Και εξίσου πυκνά αποκτούν την υπόσταση και την αίσθηση του άφατου και του ανείκαστου που με αφορά, δεν μπορώ να το αποφύγω και, ό,τι κι αν κάνω, παραμένει ανοικνόμητο. Δηλαδή, το βίωμα της συνάντησης με το Πραγματι-

* Όροι της Ψυχανάλυσης που θα αναλυθούν εκτενέστερα παρακάτω. Συνοπτικά: Ιδεώδες Εγώ = μια εξιδανικευμένη εικόνα ναρκισσιστικής τελειότητας που παρέχει αίγλη και υπεροχή· Ιδεώδες τού Εγώ = σύνολο ιδανικών ιδιοτήτων που, αν εναρμονίζεται με αυτές, το υποκείμενο αισθάνεται ότι καθίσταται άξιο αγάπης.

κό, * με όλη την εσωτερική ανατριχίλα και αναστάτωση που γεννά αυτή η επαφή. Αβεβαιότητα, ανασφάλεια, απειλή, άγχος ή αυταπάτες παντοδυναμίας είναι τα ψυχοσυναισθηματικά παράγωγα που γεννά αυτή η καθημερινή Οδύσσεια δωματίου σε κάθε εφηβική ψυχή.

Η εφηβική παράσταση του κόσμου και της θέσης μου μέσα του είναι διάτρητη. Ακόμη και οι πιο απόλυτες βεβαιότητες του χθες, πολύτιμα μπαλώματα, σπάνια φτάνουν αλώβητες μέχρι το αύριο... Όμως, η ύπαρξη των ανθρώπων διέπεται μεν από πραγματικότητες, αλλά βασίζεται σε βεβαιότητες περί του αληθούς, του καλού, του επιθυμητού, του αγαπητού, του εφικτού – και των αντιθέτων τους. Στην εφηβεία, αυτές ακριβώς οι ζωτικές βεβαιότητες δεν ανήκουν στα δεδομένα, αλλά στα ζητούμενα. Με την πρόσθετη ιδιοτυπία ότι ο κόσμος του υποκειμένου στην εφηβεία δεν θεμελιώνεται σε αφηρημένες έννοιες, αλλά σε ιστορίες, σε αφηγήσεις, σε μεγάλες φαντασίες – φανερές ή απόκρυφες. Και με την επιπρόσθετη ιδιαιτερότητα ότι κάθε απάντηση έχει την υπόσταση του προσωρινά απόλυτου: από το τι μουσική ακούμε μέχρι το τι ρούχα φοράμε και τι γκάτζετ κυνηγάμε... που θα πεταχτούν στον κάλαθο των αχρήστων συχνά μέσα σε ένα τρίμηνο το πολύ. Εξ ου και η τυπική δυσφορία του εφήβου μέσα στον κόσμο, μέσα στον πολιτισμό... και μέσα στο πετσί του.

* Όρος που εισήγαγε, με την ως άνω ιδιαίτερη σημασία, ο Ζακ Λακάν.

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΕΓΓΥΗΣΗ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Εφηβεία λοιπόν σημαίνει ψάχνομαι, βρίσκομαι, χάνομαι, ξαναψαχνοβρίσκομαι, πάλι χάνομαι, φτιάχνομαι όπως φτιάχνομαι κι όσο φτιάχνομαι, ως προσωπική συγκρότηση και ως πρόταγμα βίου. Δεσπόζουσα στη διαδικασία αυτή είναι η διαμόρφωση και οι διαδοχικές αναμορφώσεις του Ιδεώδους τού Εγώ. Περιπλανώμενος στον διάτρητο κόσμο του, ο έφηβος αναζητά εναντίονα μια δύναμη που θα του εγγυηθεί ότι ο κόσμος υπάρχει και είναι έτσι – δηλαδή, έχει μορφή και ευανάγνωστη λογική. Και ότι ο ίδιος καλώς υπάρχει έτσι όπως είναι – ακόμη και αν ακόμη το ψάχνει το εν λόγω «όπως». Η τεράστια φόρτιση αυτών των ζητουμένων αναφαίνεται ανάγλυφα στην επανερχόμενη αγωνιώδη ερώτηση των εφήβων προς τους μεγάλους, αλλά και στους συνομηλίκους τους: «Δεν μου έχεις εμπιστοσύνη;» Ρωτούν αν ο άλλος τούς έχει εμπιστοσύνη, αλλά το ερώτημα είναι διπλής όψεως: αυτό που τρίςβαθα αναρωτιούνται είναι αν οι ίδιοι μπορούν να έχουν εμπιστοσύνη στους ανθρώπους και στον κόσμο, στον άλλον... και στον εαυτό τους... Και θεμέλιο του όλου οικοδομήματος της εμπιστοσύνης: «Ποιος μου εγγυάται ότι τα πράγματα είναι έτσι, μαζί και ο εαυτός μου;»

Είναι φανερό ότι μια τέτοια αναζήτηση είναι γεμάτη ελπίδες και φόβους, αγωνίες και παρηγορίες, πικρές συνειδητοποιήσεις και ολόγλυκες αυταπάτες... Η δε διέξοδος του εφήβου από αυτή τη θράκα έχει μεν ιδιαιτερότητες, αλλά θυμίζει και τον τρόπο των μεγάλων.

Τι κάνουν οι μεγάλοι σε καταστάσεις παρόμοιας ενατένισης της μιας ή της άλλης τρύπας στον κόσμο τους, καθώς αναζητούν και αυτοί παρόμοιες εγγυήσεις για την κατάσταση των πραγμάτων και του εαυτού τους; Προφανώς, κάθε πολιτισμός έχει επεξεργαστεί –και σε μεγάλο βαθμό επιβάλει– τις δικές του απαντήσεις με το περίβλημα της αυθεντίας. Μέγιστο παράδειγμα οι θρησκείες, αλλά και όλα τα «αυτονόητα-έτσι-είναι» που χαρακτηρίζουν κάθε ιδεολογία, κάθε σύστημα ηθών και εθίμων, κάθε συλλογική νοοτροπία, κάθε πολιτισμό.

Στον σύγχρονο δυτικό πολιτισμό, ωστόσο, η δεσπόζουσα αντιρρόπηση της αγωνίας που γεννά η επαφή με τις τρύπες του κόσμου είναι άλλη: το χρήμα. Οι μεγάλοι, αν έχουν χρήματα ή έστω αν μπορούν να παριστάνουν ότι έχουν χρήματα, νιώθουν ότι είναι κάτι – και όσο πιο πολλά τα χρήματα τόσο πιο πολύ το «κάτι» και η ασφάλεια που παρέχει: πολλά χρήματα = πολύ «κάτι», μεσαία χρήματα = «ευτυχώς δεν βουλιάζουμε», λίγα χρήματα = «οχ!».

Παρόμοια λειτουργούν ψυχολογικά και οι σύγχρονοι Δυτικοί ή επηρεασμένοι από τη δυτική κουλτούρα έφηβοι. Μόνο που δεν μπορούν να βασιστούν στο χρήμα. Επειδή σ' αυτή την ηλικία το χρήμα είναι το χρήμα των γονέων και γενικά των άλλων – οπότε, ακόμη και αν το έχεις στα χέρια σου, είναι δανεικό και δυνητικά δουλωτικό, αφού σε αφήνει συνεχώς έκθετο στη βούληση και τελικά στην απόλαυση, δηλαδή στα καπρίτσια του άλλου, ήτοι του μεγάλου. (Ίσως εδώ βρίσκεται ένα σημαντικό «κλειδί» για τον πειρασμό της απόκτησης χρημάτων μέσω της παραβατικότητας ή του χειρισμού του άλλου – ισχυρός πειρασμός εφηβικός, αν και όχι μόνο...).

Επιπρόσθετα, το χρήμα δεν ανήκει στις παιδικές επιθυμίες

ώστε να κάνει το παιδί να νιώθει ευτυχισμένο. Σε κάθε κανονικό παιδί αν χαρίσουμε ένα εικοσάευρο, ή θα το δώσει στη μαμά του (αν είναι έτσι εκπαιδευμένο) ή θα το παρατήρει κάπου αδιάφορα και θα τρέξει πάλι στο παιχνίδι του... Δεν το λατρεύει, δεν προσβλέπει σε αυτό για να αντλεί ικανοποίηση. Κι επειδή το παιδί μέσα στον έφηβο έχει έντονη παρουσία, αυτή η ασυνείδητη μη αξία συμβάλλει ομόρροπα στην όλη πρόσληψη του χρήματος από την ψυχή του εφήβου: Με το χρήμα κάνεις κάποια πράγματα, αλλά είσαι πάντα στο έλεος του κατόχου του, της πηγής του. Και, ακόμη πιο μοιραία, το χρήμα δεν είναι συστατικό της παιδικής αγάπης, δηλαδή της αγάπης που το παιδί περιμένει από τους γονείς του. Τα συστατικά αυτής της αγάπης είναι η παρουσία, η αποδοχή και η άφοβη καθοδήγηση* – και τα τρία άσχετα με το χρήμα. Άουτ, λοιπόν, το χρήμα ως εγγύηση του κόσμου και του εαυτού μου στην εφηβεία.

* Ανάλυση των τριών συστατικών της γονεϊκής αγάπης, όπως την περιμένει το παιδί, στο βιβλίο μου *Τα παιδιά δεν θέλουν ψυχολόγο. Γονείς θέλουν!* (Μεταίχμιο). Κυκλοφόρησε σε πλήθος επανεκδόσεων και υπάρχει και σε μορφή e-book.

Η βία στον κόσμο των εφήβων, αλλά ήδη και των παιδιών, κατέχει περίοπτη θέση στο προσκήνιο του κοινωνικού, πολιτικού και ερευνητικού διαλόγου.

Καθώς συσσωρεύονται η απογοήτευση από την ανεπάρκεια των μέχρι τώρα παρεμβάσεων, η ανησυχία για την επέκταση του φαινομένου και η απορία για τους λόγους αυτής της αστοχίας, ενισχύεται η αίσθηση ότι αν δεν υπάρξει ριζική αλλαγή παραδείγματος, τρόπου θεώρησης, στρατηγικής και τακτικής απέναντι στην απειλή αυτή, θα προκύψουν σημαντικές, ίσως και ανεπανόρθωτες ζημιές και απώλειες για τα παιδιά, τους μεγάλους, την κοινωνία και τον πολιτισμό μας.

Το παρόν δοκίμιο εστιάζει στη σχολική βία και το bullying, στοχεύοντας στην άμεση εφαρμογή κάποιων ιδεών στην πράξη. Απευθύνεται σε όλους όσοι επιτελούν παιδαγωγική λειτουργία: Πρωτίστως στους γονείς, τους παιδαγωγούς και τους δασκάλους κάθε βαθμίδας, αλλά και στους ειδικούς ψυχικής υγείας, τους διανοητές του δημόσιου λόγου και των συλλογικών αναπαραστάσεων, καθώς και τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικών σε πολλά επίπεδα.

Το έργο αυτό αφιερώνεται σε όλους-ες που τολμούν ακόμη να ονειρεύονται ότι στα παιδιά μας αξίζει ένας κόσμος πιο ανθρώπινος, αλλά και στον κόσμο μας παιδιά που να είναι άνθρωποι.

ISBN: 978-618-03-4186-7

9 786180 341867

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ Β4186

metaixmio.gr

ΔΙΑΓΕΣΙΜΟ
ΚΑΙ ΞΕ

e-book